

РОЗВИТОК ТАКТИКИ ЗА ДОСВІДОМ ЛОКАЛЬНИХ ВІЙН КІНЦЯ ХХ – ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТЬ

У теорії воєнного мистецтва і практики бойового застосування військ спостерігається низка проблем, зумовлених розвитком та опануванням нових форм і способів ведення загальновійськового бою з урахуванням досвіду локальних війн і збройних конфліктів останніх десятиріч.

Основи теорії воєнного мистецтва, особливо тактики, що були розроблені за часів колишнього СРСР, ґрунтувалися на досвіді Великої Вітчизняної війни та локальних війн 1950–1970 рр. У наш час ці теоретичні положення, як морально застарілі, вже не повною мірою відповідають вимогам сучасності. Через це бойові статuti та інші керівні документи, за якими й досі навчаються війська, теж частково втратили актуальність [1].

Ми повинні зрозуміти, що жити за старими мірками, не вивчаючи та не узагальнюючи все нове, що відбувається протягом останніх десятиліть, означає втратити провідну роль у теорії тактики і військовій практиці. Теорія тактики має бути індикатором усього нового й прогресивного, а без неї практика приречена. З цього випливає, що у системі бойових дій у воєнних конфліктах тактика була і є основою досягнення оперативної мети і складовою частиною воєнного мистецтва.

Говорячи про теорію тактики, потрібно звернути увагу на її практичний розвиток під час бойових дій у збройних конфліктах і насамперед на те, чим вона збагатилася за останні десятиліття. Істотних змін зазнали принципи розвитку загальновійськового бою, методи роботи командирів і штабів, управління

Федоренко Віталій Васильович, старший викладач, Львівський орден Червоної Зірки інститут Сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного, м. Львів.

частинами і підрозділами, питання взаємодії та всебічного забезпечення [2].

У ході бойових дій виникло чимало нових, нетрадиційних форм і способів тактичних дій. Тут йдеться не тільки про дії загальновійськових частин та підрозділів, а й інших силових структур. Заслужують на увагу погляди щодо розгрому та ліквідації незаконних збройних формувань, створення умов для врегулювання кризових ситуацій, що є новим у тактиці дій армійських частин та підрозділів [2].

Наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст. сталися значні зміни у поглядах на теорію і практику підготовки та ведення бойових дій з'єднаннями, частинами і підрозділами всіх родів військ і спеціальних військ. Свідченням цього є матеріали ряду статей, опублікованих у 1995–2003 рр. [3–8]. У них наведено багато статистичних даних стосовно форм і способів збройної боротьби кінця ХХ – початку ХХІ ст. Але вони не містять систематизованих, узагальнених матеріалів щодо розвитку тактики з урахуванням досвіду локальних війн і збройних конфліктів останніх десятиріч. Зокрема, дослідниками Балахончевим та Медіним [5] висвітлюється досвід локальних війн і збройних конфліктів лише другої половини ХХ ст., Воробйовим – до 1995 р. [3] та до 2002 р. [7; 8]. У цих працях чітко не визначені основні тенденції щодо зміни форм і способів бойового застосування з'єднань, частин і підрозділів Сухопутних військ. Такі тенденції можна було б використати як основу для подальшого розвитку форм і способів бойового застосування з'єднань, частин і підрозділів Сухопутних військ Збройних Сил України в умовах їх реформування та розбудови. У зв'язку з цим *метою даної статті* є визначення тенденцій і перспектив розвитку тактики на підставі аналізу локальних війн і збройних конфліктів кінця ХХ – початку ХХІ ст.

З принципово новим явищем зіткнулися радянські війська у ході бойових дій в Афганістані у 1979–1989 роках. Вони змушені були навчатися веденню боротьби з іррегулярними збройними формуваннями, які застосовували тактику партизанських дій. З'єднання та

частини виконували завдання, як правило, не в повному складі. Збільшився простір бойових дій, і за наявності великих проміжків між бойовими порядками військ сторони прагнули “виграти тил”, завдаючи ударів у фланг, переріzuючи комунікації противника та обладнуючи засідки, мінні загородження й завали [7]. У районі воєнних і спеціальних дій з’єднанню (частині) призначалася не смуга наступу, а загальна зона відповідальності. Рекогносцировка здійснювалася, як правило, з повітря. Взаємодія відпрацьовувалася на картах, фотопланшетах, на макетах місцевості. Уточнювалися завдання підрозділів, питання бойового забезпечення, аналізувалися тактичні прийоми і способи ведення бою, можливі варіанти розвитку бойових дій. Підрозділи отримували бойові завдання, як правило, безпосередньо у вихідному районі або на марші. В основу тактики ведення бойових дій були покладені дії невеликих підрозділів з використанням факторів раптовості на підставі даних розвідки. Дії цих підрозділів підтримували штурмова, армійська авіація та артилерія. Зросла роль наземно-повітряного компонента. Знищення невеликих угруповань терористичних бандформувань здійснювалося тактичними повітряними десантами [9].

Під час ірано-іракської війни 1980–1987 рр. та ірако-кувейтського конфлікту 1990–1991 рр. виник тривалий дальній вогневий бій як неодмінна умова забезпечення наступальних дій військ. Близький вогневий бій переважає лише у внутрішніх збройних конфліктах. Набули подальшого розвитку “неконтакт-ні” бойові дії. Широко використовується космічний чинник в інтересах виконання з’єднаннями, частинами і підрозділами завдань тактичної ланки. Застосовуються високоточна зброя та повітряні й ракетні удари по об’єктах на всю глибину розташування військ противника [1].

Під час конфлікту в Югославії 1998 р. було задалегідь створено потужне угруповання космічних засобів різного призначення (50 супутників). Одночасно над театром воєнних дій були розташовані 8–12 космічних апаратів, які разом із повітряними та морськими носіями засобів розвідки були основою

розвідувально-ударних бойових систем. Уперше в бойових умовах були широко застосовані системи радіотехнічної розвідки високої точності. В бойових умовах було використано нову оперативну концепцію “знищення системи ППО противника” [1].

Збільшення просторового масштабу збройної боротьби з одночасним охопленням різних фізичних сфер веде до зниження ролі самостійних операцій видів збройних сил і родів військ та підвищення ролі узгодженості їхніх зусиль шляхом ретельної організа-ції і постійного підтримування взаємодії.

Наявність високоточної зброї, ефективних систем навігації та наведення уможливають розв’язання основних завдань щодо розгрому противника не в ході зіткнення передових частин, а внаслідок вогневого ураження з великих відстаней.

Під час контртерористичної операції федеральних військ у двох чеченських кампаніях часто застосовувалось очищення місцевості й населених пунктів. Виникли нові способи тактичних дій: спільні з формуваннями інших силових структур розвідувально-пошукові, ударно-штурмові та рейдово-блокувальні. З’явилася нова форма оперативних дій – спільна спеціальна операція, як сукупність узгоджених і взаємопов’язаних за метою, місцем, часом і завдан-нями військових, оперативних, режимних і прикордонно-представницьких дій, що проводилися формуваннями різновідомчих силових структур під єдиним керівництвом, як правило, загальновійсько-вого командира. Новими елементами бойового порядку загальновійськових з’єднань і частин були військові маневрені, ударно-вогневі, винищувальні, протидиверсійні та вертолітно-рейдові групи. Широкого застосування набули рухомі групи мінування на вертольотах [7; 8].

Основні зусилля повітряної та космічної розвідки в Іраку під час війни 2003 р. були спрямовані на забезпечення бойових дій тактичної ланки, розкриття системи ППО та бойового управління, а також артилерійського й авіаційного прикриття. Часто використовували тактичні повітряні десанти. Масово

застосовували бронетехніку в тактичній ланці і створювали хибні елементи бойового порядку. Широко використовували високоточну зброю для ураження тактичних цілей на максимальній дистанції і першим пострілом. Велика частина складу бойових літаків ВПС була залучена до безпосереднього авіаційного підтримання Сухопутних військ.

Розглянемо, чим же збагатилася тактика протягом останнього часу.

По-перше, з'явилася й набула розвитку нова перспективна тактика дальнього (дистанційного) вогневого бою, яка передбачає завдання рішучої поразки противнику з використанням насамперед авіації, ракетних військ та артилерії у поєднанні з електронним придушенням, без прориву підготовленої оборони та затяжних ближніх боїв.

По-друге, сформувалася система поглядів на ведення бойових дій проти іррегулярних, напівпартизанських формувань та диверсійних і терористичних груп, які роблять ставку на нетрадиційні методи боротьби.

По-третє, виникло багато нових, перспективних способів тактичних дій (розвідувально-пошукових, ударно-штурмових, рейдово-блокувальних) у протиставленні з “нетиповим” противником у спеціальних операціях, які проводили загальновійськові з'єднання та частини спільно з формуваннями інших силових структур [7].

По-четверте, з'явилася й утвердилась т. зв. “загінно-групова” тактика дій, яка поряд з існуючими передбачає створення нових елементів бойових порядків загальновійськових з'єднань і частин (створення гнучкого, розосередженого бойового порядку, що діє не тільки на рівнині, а й на пересіченій, гірсько-лісистій місцевості, в населених пунктах). У зведених тактичних групах брали участь ударно-вогневі, протидиверсійні, вертолітно-рейдові та рухомі групи мінування.

По-п'яте, зросла роль дрібних підрозділів у боротьбі з мобільними групами противника. З'явилися нові погляди на застосування танків, а також відбулись якісні зміни у системі прикриття з повітря.

По-шосте, набула розвитку тактика ближнього вогневого бою. При розгромі противника широко застосовували вогневе блокування, вогневе прочісування, створення вогневих коридорів та ведення антиснайперської боротьби. Характерними нововведеннями для вогневого ураження було завдання точкових, вибіркових ударів, поєднання вогню артилерії з ударами авіації, органічне поєднання дальнього та ближнього вогневого бою, поєднання вогню, удару та маневру, вогнева взаємодія механізованих і танкових підрозділів з літаками та гелікоптерами [2]. Таким є неповний перелік нововведень, що характеризують сучасний рівень розвитку тактики.

Найбільш значне досягнення останніх років – це формування системи поглядів на ведення бойових дій проти іррегулярних формувань. Принципово нове явище виникло в ході бойових дій в Афганістані, коли радянські війська зіткнулися з незвичним противником, який ухилявся від прямих сутичок на відкритій місцевості, уникав позиційних форм боротьби, робив ставку на влаштування засідок і раптове нанесення ударів, активно застосовував мінно-підривні загородження, в критичних ситуаціях “розчинявся” між місцевим населенням і вступав у бій, коли йому було вигідно [8]. В цих умовах виникла потреба діяти нестереотипно та застосовувати нові форми і способи збройної боротьби. З’єднанням і частинам довелося призначати не суворо обмежені смуги, як це робилося за Бойовим статутом, а обширні зони відповідальності. Розтягнені комуні-кації та незахищені тили ставали найуразливішим місцем. У цих умовах були знайдені нові способи боротьби з мобільними загонами моджахедів, запобігання їхнім нальотам, знешкодження засідок, знищення диверсійно-розвідувальних груп, блокування і знищення оточених іррегулярних формувань, а також вироблені нові нормативи та рекомендації щодо організації і ведення наступальних й оборонних дій у складних кліматичних умовах.

Характерною особливістю подій у Чечні було виконання загальновійськовими з’єднаннями завдань щодо локалізації та нейтралізації кризових ситуацій для

забезпечення правового режиму надзвичайного стану. Тут з'явилися такі способи дій, як ізоляція району конфлікту від надходження зброї, матеріальних ресурсів і найманців, несення служби патрулюванням, на КПП і блокпостах, охорона та оборона об'єктів, запобігання диверсіям і терактам, роз'єднання супротивних сторін тощо.

Практикою бойових дій у збройних конфліктах вироблено форму оперативних дій – спеціальну операцію. Один із фрагментів такої операції – спеціальні військові дії, змістом яких стали ізоляційно-обмежувальні, розвідувально-пошукові, ударно-вогневі та рейдово-штурмові дії.

Наступальний та оборонний бої застосовувались не в стандартному, а в дещо трансформованому вигляді. Зокрема, оборонний бій найчастіше являв собою стримуючо-стабілізуючі дії, тобто це була розо-середжена оборона, що створювалася на широкому фронті за осередковим принципом. Сутність наступального бою полягала в ударно-вогневих діях специфічних форм, в яких не використовувались позиційні методи протиборства. Велики загони бойовиків знищували за схемою “дальне вогневе ураження – вогневе ураження у ближній зоні – короткочасна рішуча атака”. Яскраво проявилася тривимірна повітряно-наземна форма удару – охоплення противника з повітря, висадження в його тил повітряних десантів, одночасна атака з фронту і флангів [1].

Умови осередкового протиборства, відсутність суцільного фронту та обмеженість сил і засобів для виконання поставлених завдань позначилися на побудові бойового порядку у наступі й обороні. Для дій у відриві від базових центрів на віддалених, нерідко ізольованих, напрямках необхідно було забезпечувати тактичну й вогневу автономність механізованих і танкових підрозділів. Це зумовило створення зведених тактичних груп і загонів та бойових тактичних груп за цільовим призначенням. Зростала роль дрібних тактичних підрозділів у боротьбі з мобільними групами бойовиків, що зумовило доцільність створення у складі механізованих підрозділів бойових тактичних груп

(“двійок”, “трійок”). У контртерористичних операціях уперше була введена в практику тривала дієва фаза, внаслідок якої іррегулярні формування уражалися до того, як вони могли вступити в контакт із механізованими і танковими підрозділами [8].

Набула подальшого розвитку тактика ближнього вогневого бою в процесі блокування та охоплення іррегулярних загонів і груп, під час штурмових дій у населених пунктах і горах, під час бойового супроводження автоколон, оборони опорних пунктів і ведення антиснайперської боротьби. Характерними для вогневого ураження були наступні чинники: завдання точкових, вибіркових ударів, передусім, у ході дій в населених пунктах; комплексний вогонь артилерії з ударами авіації; органічне поєднання дальнього і ближнього вогневого бою; забезпечення тісної вогневої взаємодії механізованих і танкових підрозділів з вертольотами.

Удосконалювалася тактика дій механізованих і танкових підрозділів під час захоплення міст (населених пунктів) та дій у горах: розподіл бойових дій на місцеві бої, ведення їх у розрізних напрямках дрібними підрозділами та групами. При цьому управління здійснювалося шляхом його децентралізації, з наданням тактичної самостійності командирам відділень, взводів, рот та батальйонів [2].

Війни у районі Перської затоки доповнили та внесли свої “надбання” в розвиток тактики. За досвідом цих воєн, наступаюча сторона мала успіх не там, де намагалася прорвати оборону фронтальними ударами, а там, де, використовуючи незайняті противником ділянки місцевості, рішуче обходила його з флангів, оточувала і відрізала шляхи для відходу і підтягування резервів. На зміну ближньому бою, головні завдання в якому виконувалися безпосереднім ударом танків і піхоти, приходить дальній дистанційний вогневий бій. Вирішального значення набуває вогонь далекобійної високоточної зброї. Тривале позиційне протистояння сторін замінюється маневром, який переважає в усіх видах бою.

Прорив позиційної оборони, що неминуче пов'язаний із концентрацією сил і створенням значної переваги на вузькій ділянці, переростає у зосередження передусім вогневих зусиль і створення вогневої переваги над противником, а після достатнього ураження його – в зосередження своїх військ на напрямку головного удару. На противагу чіткому розподілу бойових дій на наступальні та оборонні стають бойові дії, в яких одночасно можна виконувати наступальні й оборонні бойові завдання в інтересах основної мети ведення бойових дій [1].

Аналіз змін у тактиці бойових дій з'єднань і частин, які простежуються в ході локальних воєн і збройних конфліктів, дозволяє стверджувати, що основними тенденціями у зміні форм і способів бойового застосування з'єднань і частин Сухопутних військ можна вважати:

- зближення бойових і небойових форм дій та згладжування відмінностей між ними;

- перетворення наступальних і оборонних бойових дій на поєднання наступальних, оборонних, стабільно-зуючих і підтримуючих дій, які мають різне значення на різних етапах бою (операції);

- прагнення до випередження противника в темпі та інтенсивності ведення бойових дій внаслідок значного зростання мобільності формувань, точності ураження цілей та інформаційної переваги;

- ведення бою невеликими за складом підрозділами, застосування різноманітних спеціальних способів бойових дій;

- поступовий перехід від окремих самостійних дій з'єднань, частин і підрозділів Сухопутних військ до спільних дій у взаємодії з силами спеціальних операцій;

- підвищення ступеня розосередження з'єднань і частин на полі бою, ведення бойових дій на окремих, часто ізольованих напрямках за наявності значних розривів у бойових порядках, що ускладнює підтримання стійкої взаємодії частин і підрозділів родів військ;

- широке використання таких функціональних елементів структури військ, як вертолітні, протитан-кові й протидесантні резерви, аеромобільні десанти,

повітряно-наземні тактичні групи, угруповання сил і засобів інформаційної боротьби, розвідки й радіоелектронної боротьби та ін. [5];

– значне зростання глибини ешелонування угруповань військ внаслідок збільшення дальності дії засобів ураження сторін і доцільного перерозподілу сил і засобів між ешелонами;

– суттєве збільшення інтенсивності й ефективності ударів з обох сторін, що зумовлює важливість організації тилового і технічного забезпечення;

– удосконалення існуючих і розроблення нових способів застосування військ і засобів ураження – масованого удару високоточної зброї, спільного використання засобів радіоелектронного придушення й вогневого ураження, рейдових дій повітряно-штурмових з'єднань (частин), дій аеромобільних десантів, контрудару (контратаки) ударними верто-літними частинами.

Отже, в результаті аналізу досвіду локальних воєн і збройних конфліктів можна сформулювати наступні висновки та пропозиції.

Класичні основи тактики ведення бою на сучасному етапі набули суттєвого розвитку. У системі бойових дій, яка застосовувалась у збройних конфліктах, виразно проявилася домінуюча роль тактики як складової воєнного мистецтва. Центр ваги бойових зусиль змістився у напрямі тактичних дій.

З досвіду локальних воєн і збройних конфліктів накопичено чимало інформації, на підставі якої загальновійськовий бій можна охарактеризувати як новий виток у розвитку форм і способів тактичних дій, констатуючи певний прогрес воєнного мистецтва загалом. Зміни в тактиці, що сталися протягом останніх 20–25 років, зумовлюють необхідність постійного й ретельного прогнозування їх з метою визначення тенденцій і напрямів розвитку тактики у майбутньому.

1. Герасименко В.П., Цибулько І.С., Андросов А.І. Розвиток тактики на основі досвіду локальних воєн і збройних конфліктів // Наука і оборона. – 2004. – № 3. – С. 29–32.

2. Радецький В.Г. Тактика – складова частина воєнного мистецтва // Військо України. – 2002. – № 1–2. – С. 4–5.

3. *Воробьев И.Н.* Тактика в локальных войнах и вооруженных конфликтах // Военная мысль. – 1995. – № 1. – С. 39–45.
4. Материалы заседания Ученого совета Академии военных наук в Институте военной истории МО РФ по теме “Уроки и выводы по войне в Ираке” // Военная мысль. – 2003. – № 7. – С. 16–23; № 8. – С. 11–21.
5. *Балахончев Н., Медин А.* Развитие форм и способов ведения военных действий в начале XXI века // Заруб. воен. обозрение. – 2003. – № 4. – С. 25–28.
6. Россия (СССР) в локальных войнах и военных конфликтах второй половины XX века / Под ред. В.А.Золотарева. – М.: Изд-во Ин-та воен. истор. МО РФ, 2000. – 587 с.
7. *Воробьев И.Н.* Развитие тактики в войнах и вооруженных конфликтах XX века // Военная мысль. – 2002. – № 2. – С. 25–35.
8. *Воробьев И.Н.* Новый виток в развитии тактики // Военная мысль. – 2001. – № 2. – С. 15–23.
9. *Каплун Д.* Тактика проти терористичних банд формувань // Військо України. – 2003. – № 1–2. – С. 30–31.

Надійшла до редколегії 15.06.2007 р.